

Ιουλιανός: Εις τους απαίδευτους κύνας

Το έργο του ελληνολάτρη αυτοκράτορα Ιουλιανού, με τίτλο «Εις τους απαίδευτους κύνας» (Προς τα αμόρφωτα σκυλιά -δηλαδή τους αμόρφωτους κυνικούς φιλόσοφους), είναι ένα κείμενο σεβασμού για τον φιλόσοφο Διογένη τον Κυνικό, ενώ ταυτόχρονα αποδοκιμάζει τους διαδόχους του, τους λεγόμενους ψευδοκυνικούς. Είχε προηγηθεί ένας μακροσκελής λόγος με τίτλο «Κατά του κυνικού Ηράκλειου, σχετικά με το πώς πρέπει να εφαρμόζεται ο Κυνισμός και το αν ταιριάζει να πλάθει μύθους ο κυνικός».

Η έντονη απάντηση του Ιουλιανού στους σαρκασμούς του Ηράκλειου του Κυνικού εναντίον των θεών, δεν στάθηκε ικανή να σταματήσει την ασεβή και αρνητική στάση των κυνικών, που συνέχισαν να βάλλουν εναντίον κάθε παραδοσιακού πολιτιστικού στοιχείου, υποσκάπτοντας τα ίδια τα θεμέλια της φιλοσοφίας, ενώ δεν δίσταζαν ν' αμφισβητήσουν ακόμη και τους ιδρυτές της δικής τους φιλοσοφικής σχολής. Το σκάνδαλο, που είχε πρόσφατα προκαλέσει κάποιος κυνικός αιγυπτιακής καταγωγής, δίνει στον αυτοκράτορα την ευκαιρία ν' ασχοληθεί με το παράδειγμα του Διογένη, του οποίου είχε κατηγορηθεί η μωροφιλοδοξία και η ματαιοδοξία. Παρ' όλο που ο λόγος «Εις τους απαίδευτους κύνας» απευθυνόταν γενικώς στους εκπροσώπους της σχολής, ορισμένοι μελετητές υπέθεσαν ότι μεταξύ αυτών συμπεριλαμβανόταν και ο Νείλος, ο αποδέκτης της επιστολής 82 του Ιουλιανού, ο οποίος ωστόσο, όπως προκύπτει από την προς αυτόν επιστολή, είναι προχωρημένης ηλικίας και μέλος της Ρωμαϊκής Συγκλήτου.

Αποδίδοντας στη ματαιοδοξία τον θάνατο του Διογένη, ο οποίος πέθανε τρώγοντας ωμό χταπόδι, κάποιος κυνικός θεώρησε καλό να στηριχτεί στο στοιχείο αυτό για να υπονομεύσει το κύρος των διδαγμάτων της Στοάς και να υποστηρίξει, κατ' αντίθεση προς τον Αντισθένη και τον ίδιο τον Σωκράτη, πως «ο θάνατος είναι κακό». Για τον Ιουλιανό ωστόσο η αρρώστια είναι πιο τρομερή -εξ ου και η παρέκβαση που αναφέρεται στην κακή χρήση των ασθενειών, τις οποίες οι πλούσιοι αντιμετωπίζουν ως ηδονή. Ο αυτοκράτορας θα παρουσιάσει λοιπόν

δημόσια ό,τι γνωρίζει για τους κυνικούς, έχοντας στο μυαλό του όσους σκέφτονταν ν' ακολουθήσουν τη συγκεκριμένη φιλοσοφία ζωής.

Παρά τις αυξημένες υποχρεώσεις του με τις προετοιμασίες για τον πόλεμο εναντίον του Σαπώρ Β', τις πολιτικές και στρατιωτικές δραστηριότητες πριν από την αναχώρησή του, που έλαβε χώρα στις 21 Ιουνίου 362, ο Ιουλιανός έχει τον χρόνο και τη διάθεση να συνθέσει τον λόγο «Εις τους απαίδευτους κύνας». Σύμφωνα με τα στοιχεία από το ίδιο το κείμενο (ο αντίπαλος του διστάζει να πλυθεί με κρύο νερό, παρ' όλο που πλησιάζει η 21 Ιουνίου, μέρα του θερινού ηλιοστασίου), ο αυτοκράτορας θα πρέπει να συνέθεσε στην Κωνσταντινούπολη το έργο τούτο, που, κατά τη δήλωσή του, τον απασχόλησε για δυο μόνο μέρες, ελάχιστο καιρό πριν την αναχώρησή του, κατά το πρώτο δεκαπενθήμερο του Ιουνίου, λίγο πριν τη θέσπιση του νόμου που απαγόρευε στους χριστιανούς να ασχολούνται με τη διδασκαλία των κλασικών κειμένων.

Εις τους απαίδευτους κύνας

«Άνω ποταμών», λέει η παροιμία. Υπάρχει κυνικός που λέει πως ο Διογένης είναι κενόδοξος και πως δεν θέλει να πλένεται με κρύο νερό, παρ' όλο που είναι άνθρωπος κατάγερος, όλο σφρίγος και πάνω στην ακμή του. Φοβάται, λέει, μην κρυολογήσει και μάλιστα τη στιγμή που ο ήλιος πλησιάζει προς το θερινό ηλιοστάσιο. Αλλά ειρωνεύεται τον Διογένη επειδή έφαγε ένα χταπόδι και λέει πως τιμωρήθηκε για την κενοδοξία και την παλαβομάρα του, σαν να είχε πεθάνει πίνοντας το κώνειο. Τόσο, όμως «προχώρησε στον δρόμο της αρετής», που ξέρει πια ότι ο θάνατος είναι κακό! Πράγμα ακριβώς το οποίο ο σοφός Σωκράτης, και μετά απ' αυτόν ο Διογένης, ομολογούσαν πως αγνοούν. Γιατί λένε πως, όταν ο Αντισθένης έπασχε από χρόνια και αθεράπευτη αρρώστια, ο Διογένης του έφερε ένα ξίφος και του είπε: «Αν χρειάζεσαι τη βοήθεια κάποιου φίλου...». Τούτο σημαίνει πως ο θάνατος δεν ήταν για εκείνον κάτι φοβερό ούτε και οδυνηρό. Εμείς, όμως, που απ' αυτόν κληρονομήσαμε το ραβδί του φιλοσόφου, ξέρουμε θετικότερα πως ο θάνατος είναι κακό πράγμα και μπορούμε να πούμε πως η αρρώστια είναι ακόμα πιο φοβερή από τον θάνατο, αλλά και το να κρυώνεις είναι ακόμη πιο οδυνηρό από την αρρώστια. Γι' αυτό και τον άρρωστο τον περιποιούνται τόσο, ώστε μερικές φορές η αρρώστια του καταντά ευχαρίστηση, ιδιαίτερα μάλιστα όταν είναι πλούσιος. Έτσι, μα τον Δία, απόρησα κάποτε που

είδα ανθρώπους να αισθάνονται πιο άνετα, όταν αρρωσταίνουν, παρά όταν είναι καλά, παρ' όλο που ζούσαν με μεγαλοπρέπεια και με όλα τα καλά τους. Έφτασα, μάλιστα, μέχρι το σημείο να πω σε ορισμένους φίλους μου πως τους ταιριάζει καλύτερα η κατάσταση του υπηρέτη παρά του αφέντη, και θα ήταν προτιμότερο να ζούσαν φτωχοί, γυμνοί σαν τον κρίνο, παρά με όλα τα πλούτη που έχουν τώρα· έτσι θα σταματούσαν τουλάχιστον να είναι συνέχεια άρρωστοι και χαϊδεμένοι ταυτόχρονα. Γιατί είναι γεγονός πως υπάρχουν μερικοί που το θεωρούν ωραίο πράγμα όταν αρρωσταίνουν να νοσηλεύονται επιδεικτικά. Ο άνθρωπος, όμως, που υποφέρει από το κρύο και με κόπο ανέχεται τη ζέστη, δεν βρίσκεται σε χειρότερη κατάσταση από τον ασθενή; Γιατί υποφέρει χωρίς να έχει γιατρεία.

Ας αναφέρουμε όμως εδώ δημόσια όσα διδαχτήκαμε από τους δασκάλους μας για τους κυνικούς, εξετάζοντας εκείνους που ασπάζονται τούτο τον τρόπο ζωής. Αν τώρα κατορθώσω να τους πείσω, γνωρίζω πολύ καλά πως οι σημερινοί οπαδοί του Κυνισμού δεν πρόκειται να γίνουν χειρότεροι· αν πάλι δεν τους πείσω και κατορθώσουν να επιδείξουν κάποια πράξη σοβαρή και αξιόλογη, που θα αντικρούσει τον λόγο μου, όχι όμως με λόγια αλλά με έργα, δεν πιστεύω πως ο λόγος μου θα τους σταθεί εμπόδιο. Αν τέλος, από λαιμαργία ή μαλθακότητα ή -για να πω το κυριότερο με δυο λόγια- από δουλικότητα προς τις σωματικές απολαύσεις, αρχίσουν να υποτιμούν όσα λέω και το γυρίσουν εκ των προτέρων στην ειρωνεία -όπως κάνουν κάποτε τα σκυλιά που κατουρούν μπροστά στις πόρτες των σχολείων ή των δικαστηρίων- τότε «τον Ιπποκλείδη δεν τον νοιάζει»*. έτσι κι εμάς λίγο μας ενδιαφέρει η κυνική συμπεριφορά τους. Ας γυρίσουμε όμως τώρα εκεί απ' όπου ξεκινήσαμε, για ν' αναπτύξουμε το θέμα μας με κάποια σειρά, ώστε αποδίδοντας στο κάθε ζήτημα την αξία που του ταιριάζει, καλύτερα να επιτύχουμε εμείς τον σκοπό μας κι εσείς ευκολότερα να με παρακολουθήσετε. Έτσι λοιπόν, αφού ο Κυνισμός έτυχε να είναι φιλοσοφικό σύστημα, όχι το χειρότερο και το πιο δυσφημισμένο αλλά εφάμιλλο με τα καλύτερα, πρέπει να πούμε πρώτα μερικά λόγια για την ίδια τη φιλοσοφία.

[* Ο Κλεισθένης που ήθελε να διαλέξει τον καλύτερο γαμπρό για την κόρη του, έδωσε ένα δείπνο όπου κάλεσε όλους του υποψήφιους. Σ' αυτό, ο Ιπποκλείδης παρ' ότι ήταν μέχρι εκείνη τη στιγμή επικρατέστερος, ήπие πολύ, ήρθε στο κέφι κι άρχισε να χορεύει με άσεμνο τρόπο. Ο Κλεισθένης τότε του είπε πως εκείνος ο χορός θα του στοίχιζε τον γάμο κι ο Ιπποκλείδης αποκρίθηκε με την φράση που έκτοτε έμεινε παροιμιώδης: «Ου φροντίς Ιπποκλείδη».]

Η δωρεά που οι θεοί πρόσφεραν στους ανθρώπους με τη μεσολάβηση του Προμηθέα, η λαμπρή φωτιά που προέρχεται από τον Ήλιο και εν μέρει από τον Ερμή, δεν είναι τίποτε άλλο παρά ο νους και η λογική. Γιατί είναι αλήθεια πως ο

Προμηθέας -η Πρόνοια δηλαδή που κυβερνά κάθε τι θνητό και εμφύσησε στη φύση, σαν πρώτη αρχή, μια πνοή θερμότητας- μετέδωσε στα πάντα την άυλη λογική. Το κάθε τι πήρε τη μερίδα που μπορούσε: Τα άψυχα πήραν μόνο την εξωτερική εμφάνιση, τα φυτά τη σωματική υπόσταση, τα ζώα την ψυχή· ο άνθρωπος όμως πήρε ψυχή λογική. Υπάρχουν μερικοί που νομίζουν πως όλ' αυτά τα είδη είναι από φυσικού τους όμοια· άλλοι πάλι, πως διαφέρουν κατά το γένος. Δεν ήρθε όμως ακόμα η στιγμή να τα εξετάσουμε, ή μάλλον δεν πρόκειται να εξετάσουμε σ' αυτό τον λόγο παρά μόνο το αν είναι η φιλοσοφία -όπως υποθέτουν μερικοί- τέχνη των τεχνών και επιστήμη των επιστημών ή αν είναι το «να μοιάσουμε στους θεούς κατά το μέτρο του δυνατού», ή αν μπορεί να τη θεωρήσει κάποιος πως είναι, όπως το είπε ο Πύθιος θεός, το «γνώθι σαυτόν». Εξ άλλου δεν απομακρυνόμαστε από το θέμα μας, γιατί όλα τούτα είναι σχετικά μεταξύ τους και στενά συνδεδεμένα.

Ας ξεκινήσουμε λοιπόν από το «γνώθι σαυτόν», γιατί πρόκειται ακριβώς για θεϊκή εντολή. Εκείνος, λοιπόν, που γνωρίζει τον εαυτό του, γνωρίζει και την ψυχή και το σώμα του. Αλλά δεν αρκεί να γνωρίζει μόνο πως ο άνθρωπος είναι μια ψυχή που χρησιμοποιεί ένα σώμα, παρά να δει και από τι αποτελείται τούτη η ψυχή και στη συνέχεια να εξετάσει τι δυνατότητες έχει. Αλλά ούτε κι αυτό θα του είναι αρκετό· θα πρέπει να ερευνήσει αν υπάρχει μέσα μας κάποιο στοιχείο ανώτερο από την ψυχή, στοιχείο που, παρ' ότι δεν γνωρίζουμε τι είναι, έχουμε την πεποίθηση και πιστεύουμε πως είναι κάτι θεϊκό, και όλοι μας υποθέτουμε πως έχει την έδρα του στον ουρανό. Προχωρώντας, θα μπορέσει να ερευνήσει και την ουσία του σώματος, αν δηλαδή είναι απλή ή σύνθετη· συνεχίζοντας θα μελετήσει την αρμονία του και τα ευαίσθητα σημεία του καθώς και τις δυνατότητές του και γενικά όλα όσα χρειάζονται για τη διατήρησή του. Ύστερα θα στρέψει την προσοχή του προς τις βασικές αρχές ορισμένων επιστημών, που βοηθούν στη συντήρηση του σώματος, όπως η ιατρική, η γεωργία και μερικές άλλες. Οπωσδήποτε, όμως, δεν θα πρέπει να αγνοήσει τελείως και κάποια από εκείνα τα άχρηστα και περιττά, εφόσον και τούτα έχουν σκοπό να εξυπηρετούν την ευαισθησία της ψυχής. Πάντως δεν θα επιμείνει πολύ σ' αυτό το σημείο, γιατί θα το θεωρήσει υποτιμητικό και θα αποφύγει να ερευνήσει εκείνα που φαίνονται πως χρειάζονται πολύ κόπο· συνολικά, δεν θα αγνοήσει ούτε σε τι συνίστανται ούτε σε ποιο μέρος της ψυχής ταιριάζουν. Σκέψου, τώρα, η εντολή «γνώθι σαυτόν» πόσες επιστήμες και πόσες τέχνες απαιτεί, ενώ ταυτόχρονα περιλαμβάνει και τις παγκόσμιες αρχές· αφ' ενός δηλαδή τα θεϊκά στοιχεία τα οποία προέρχονται από το θεϊκό κομμάτι που υπάρχει μέσα μας και αφ' ετέρου τα θνητά στοιχεία τα οποία προέρχονται από την ίδια μας τη φύση που είναι θνητή. Εξ άλλου, σύμφωνα με τον

χρησμό της Πυθίας, ο άνθρωπος είναι πλάσμα που βρίσκεται ανάμεσα σε δυο καταστάσεις: Τη θνητή ως προς το άτομό του, και την αθάνατη ως προς το σύνολο, και ότι, ενώ είναι ένας, ταυτόχρονα αποτελείται από ένα μέρος θνητό και ένα αθάνατο.

Το να μοιάσουμε με τον θεό δεν σημαίνει τίποτ' άλλο παρά το να αποκτήσουμε την ανώτατη γνώση για τα όντα, στην οποία μπορούν να φτάσουν οι άνθρωποι. Η ανάπτυξη που θα κάνω αμέσως πιο κάτω, θα σας το αποδείξει. Δεν μακαρίζουμε τους θεούς ούτε για τα πλούτη τους ούτε για τους θησαυρούς τους ούτε για κανένα άλλο προσόν απ' όσα συγκαταλέγουμε ανάμεσα στα αγαθά, αλλά για εκείνο που λέει ο Όμηρος: «Οι θεοί τα γνωρίζουν όλα». Και αλλού πάλι σχετικά με τον Δία: «Μα ο Δίας, που πρώτος γεννήθηκε, ήξερε τα περισσότερα». Γιατί, ως προς τη γνώση, διαφέρουν από εμάς οι θεοί. Και το μεγαλύτερο ίσως καλό που έχουν είναι ότι γνωρίζουν τον εαυτό τους. Και επειδή η ουσία τους είναι ανώτερη από τη δική μας, με το να γνωρίζουν τον εαυτό τους, υπερέχουν και στη γνώση του καλού. Ας μην επιχειρήσει κανείς να χωρίσει την επιστήμη σε πολλούς κλάδους ή να τη διαιρέσει σε πολλά μέρη· το κυριότερο, να μην προσπαθήσει να παρουσιάσει σαν πολλά ό,τι είναι ένα. Γιατί όπως η αλήθεια είναι μία, το ίδιο είναι και η φιλοσοφία. Ας μη μας φαίνεται παράξενο, λοιπόν, ότι φτάνουμε σ' αυτήν από πολλούς δρόμους. Γιατί αν κάποιος ξένος ή, μα τον Δία, κάποιος από τους παλιούς, ήθελε να γυρίσει στην Αθήνα, θα μπορούσε να πάει είτε από ξηρά είτε από θάλασσα. Αν τώρα πήγαινε από ξηρά, μπορούσε να πάρει ή τον μεγάλο δημόσιο δρόμο ή τους μικρούς, τους συντομότερους. Μπορούσε φυσικά να πάει και με καράβι, ταξιδεύοντας γιαλό γιαλό ή και να μιμηθεί τον γέροντα της Πύλου «κόβοντας απ' τ' ανοιχτά».

Και μη μου πείτε πως μερικοί απ' όσους ήρθαν από τους δρόμους τούτους περιπλανήθηκαν και πως, μια και στάθηκαν κάπου αλλού, είτε γιατί τους έκανε κέφι είτε γιατί νόμισαν πως έπρεπε να σταθούν είτε γιατί τους τράβηξε κάτι άλλο -όπως η Κίρκη ή οι Λωτοφάγοι- αρνήθηκαν στη συνέχεια να συνεχίσουν τον δρόμο τους και να φτάσουν στο τέρμα του. Δεν έχει παρά να σκεφτεί κανείς τους αρχηγούς της κάθε σχολής, και θα διαπιστώσει πως συμφωνούν όλοι. Έτσι, ενώ ο θεός των Δελφών προστάζει «γνώθι σαυτόν», ο Ηράκλειτος λέγει: «Αναζήτησα τον εαυτό μου».

Όμως ο Πυθαγόρας και οι διάδοχοι του μέχρι τον Θεόφραστο, όλοι ζητούν, όπως άλλωστε και ο Αριστοτέλης, να μοιάσουμε όσο γίνεται στον θεό, γιατί κάποτε γινόμαστε εμείς αυτό που ο θεός είναι πάντα. Είναι γελοίο να ισχυριζόμαστε πως ο

θεός δεν γνωρίζει τον εαυτό του -γιατί δεν θα ήξερε τίποτε για τους άλλους, αν αγνοούσε τον εαυτό του. Επομένως, ο θεός είναι τα πάντα, εφόσον μέσα στον ίδιο τον εαυτό του και κοντά του βρίσκεται η αρχή όλων των όντων, είτε είναι η αιώνια αρχή των αθάνατων όντων είτε η αρχή των θνητών όντων, που δεν είναι εφήμερη ή συμπτωματική, αλλά αιώνια και μόνιμη και που προδικάζει τη συνεχή γένεσή τους. Αλλά το θέμα τούτο είναι πολύ μεγάλο.

Είναι αναμφισβήτητο γεγονός πως η αλήθεια είναι μία και η φιλοσοφία μία, και την υπηρετούν όλοι εκείνοι που ανέφερα προ ολίγου, καθώς και εκείνοι, που αρμόζει τώρα ν' αναφέρω με το όνομά τους· εννοώ τους οπαδούς του Κιτιέα - αυτούς οι οποίοι, επειδή είδαν πως οι πόλεις απεχθάνονταν την απόλυτη και ειλικρινή ελευθερία που πρεσβεύει η θεωρία του Κυνισμού, την κάλυψαν, νομίζω, κάτω από τον μανδύα της οικιακής οικονομίας, της διαχείρισης των πραγμάτων, των συζυγικών σχέσεων και της ανατροφής των παιδιών, έτσι ώστε να φανεί πως η θεωρία αυτή προφυλάσσει κατά κάποιο τρόπο τις πόλεις. Και το ότι ανακεφαλαιώνουν τη φιλοσοφία τους στο δίδαγμα «γνώθι σαυτόν», φαίνεται όχι μόνο από τα συγγράμματά τους, αλλ' ακόμη περισσότερο από τον τελικό σκοπό που επιδιώκει η φιλοσοφία τους. Γιατί τελικός σκοπός είναι να ζει κανείς σύμφωνα με τη φύση, πράγμα που δεν μπορείς να επιτύχεις, αν δεν γνωρίζεις ποιος είσαι και ποια είναι η ίδια σου η φύση· ο άνθρωπος που αγνοεί τον εαυτό του δεν ξέρει ασφαλώς τι του ταιριάζει να κάνει, όπως εκείνος που αγνοεί τις ιδιότητες του σιδήρου, δεν ξέρει αν το σίδερο κόβει ή όχι, ούτε πώς πρέπει να το κατεργαστεί για να εκπληρώσει τον σκοπό του. Εν πάση περιπτώσει, η φιλοσοφία είναι μία, και όλοι οι φιλόσοφοι, μπορούμε να πούμε, επιδιώκουν τον ίδιο σκοπό και τον επιτυγχάνουν παίρνοντας ο καθένας διαφορετικούς δρόμους. Για το θέμα τούτο αρκούν όσα είπαμε.

Ας ερευνήσουμε όμως τώρα τι είναι Κυνισμός. Αν οι συγγραφείς είχαν γράψει τα συγγράμματα τους με περισσότερη σοβαρότητα και όχι παίζοντας, θα έπρεπε να τους ακολουθήσουμε και να προσπαθήσουμε να αποδείξουμε τις αντιλήψεις μας στην πράξη. Και αν -πράγμα αδύνατο- αποδεικνύονταν σύμφωνες με εκείνες των αρχαίων, δεν θα μπορούσε κανείς να μας κατηγορήσει πως οι αποδείξεις μας είναι ψεύτικες· σε αντίθετη περίπτωση, θα έπρεπε να τις απορρίψουμε βουλώνοντας τ' αφτιά μας, όπως έκαναν οι Αθηναίοι για τα ψεύτικα αρχεία που περιείχε το Μητρώο*. Ωστόσο δεν υπάρχει τίποτα τέτοιο, όπως είπα. Έτσι, σχετικά με μερικές τραγωδίες που αποδίδουν στον Διογένη, λένε πως τις έγραψε κάποιος ονόματι Φιλίσκος από την Αίγινα. Αλλά και αν ακόμη τις είχε γράψει ο Διογένης, δεν είναι

καθόλου παράδοξο ο φιλόσοφος αυτός να αστειευόταν -γιατί πολλοί φιλόσοφοι το έχουν κάνει. Λένε μάλιστα πως και ο Δημόκριτος γελούσε, όταν έβλεπε πως οι άνθρωποι τα έπαιρναν όλα στα σοβαρά.

[* Το Μητρώο ήταν ο ναός που έχτισαν οι Αθηναίοι προς τιμή της μητέρα των θεών, Κυβέλης, λίγο μετά ίσως από τους Περσικούς Πολέμους, οπότε και εισήχθη η λατρεία της φρυγικής αυτής θεότητας. Το Μητρώο βρισκόταν στο κέντρο της πόλης, κοντά στη Βουλή των πεντακοσίων κι απέναντι του στέκονταν τα αγάλματα του Αρμόδιου και του Αριστογείτονα. Στον ναό φυλάγονταν τα δημόσια γράμματα και οι νόμοι καθώς και ο κατάλογος στον οποίο καταγράφονταν οι Αθηναίοι πολίτες.]

Ας μην πιανόμαστε, λοιπόν, από τα αστεία τους, όπως εκείνοι που δεν έχουν διάθεση να μάθουν κάτι στα σοβαρά. Αυτοί μόλις φτάσουν σε κάποια πλούσια πόλη, γεμάτη ναούς όπου τελούνται ένα σωρό μυστικές ιεροτελεστίες, και όπου χιλιάδες ιερείς μένουν στους ιερούς τόπους, γι' αυτόν τον σκοπό, για να διατηρήσουν δηλαδή παντού την ίδια αγνότητα που υπάρχει μέσα στους ναούς, πιάνουν και βγάζουν έξω από την πόλη κάθε τι περιττό, αηδιαστικό και κακό, δηλαδή τα δημόσια λουτρά, τα κακόφημα κέντρα και τα καπηλειά, με δυο λόγια όλα τα κέντρα αυτού του είδους, όταν φτάνουν λοιπόν σε τέτοια μέρη, δεν μπαίνουν μέσα! Αν όμως συναντήσεις στον δρόμο τέτοια κέντρα, και φανταστείς πως αυτό είναι η πόλη, είναι ανοησία να τ' αποφύγεις, αλλά πολύ χειρότερο είναι να μείνεις σ' αυτές τις συνοικίες, ενώ «μπορείς, αν υψωθείς λιγάκι, να δεις τον Σωκράτη» -για να μεταχειριστώ τα ίδια τα λόγια του Αλκιβιάδη στο εγκώμιο του για τον Σωκράτη. Και θα πω ακόμη πως η κυνική φιλοσοφία «μοιάζει απaráλλαχτα με τα αγάλματα των Σειληνών, που εκθέτουν οι γλύπτες στα εργαστήριά τους και όπου παριστάνονται οι Σειληνοί με τον αυλό ή τη φλογέρα. Αν όμως τα σπάσεις, θα φανούν από μέσα αγάλματα θεών». Ας μην την πάθουμε λοιπόν έτσι κι εμείς, παίρνοντας στα σοβαρά όσα έγραψε ένας φιλόσοφος παίζοντας -γιατί παρ' όλο που και τα αστεία έχουν την ωφέλειά τους, ο Κυνισμός είναι κάτι διαφορετικό που θα προσπαθήσω αμέσως να σας το αποδείξω. Ας ακολουθήσουμε λοιπόν τα γεγονότα, όπως τα λαγωνικά ακολουθούν το θήραμα.

Είναι δύσκολο να βρούμε τον ιδρυτή, στον οποίο αποδίδεται η βάση τούτης της φιλοσοφίας, αν και μερικοί νομίζουν πως ταιριάζει να την αποδώσουμε στον Αντισθένη ή στον Διογένη. Ο Οινόμαος πάντως φαίνεται πως λέει, και πολύ σωστά, πως «Κυνισμός δεν είναι ούτε Αντισθενισμός ούτε Διογενισμός». Έτσι ο σπουδαιότεροι κυνικοί υποστηρίζουν πως ο μεγάλος Ηρακλής, εκτός απ' όλα τα άλλα που μας έκανε, έδωσε στους ανθρώπους το τελειότερο παράδειγμα ενός τέτοιου τρόπου ζωής. Εγώ πάντως, επειδή θέλω να μιλώ πάντα με σεβασμό για

τους θεούς και για όσους πορεύτηκαν τον δρόμο των θεών, πιστεύω πως και πριν απ' αυτόν -όχι μόνο στους Έλληνες αλλά και στους βαρβάρους- υπήρχαν άνθρωποι που πρέσβευαν τούτη τη φιλοσοφία, που είναι, νομίζω, παγκόσμια και απόλυτα φυσική και δεν απαιτεί ιδιαίτερη μελέτη. Φτάνει μόνο να διαλέξεις τα καλύτερα, από αγάπη προς την αρετή και αποστροφή προς το κακό· δεν χρειάζεται να ανοίξεις χιλιάδες συγγράμματα, επειδή, όπως λένε, «η μόρφωση δεν κάνει τον άνθρωπο». Άλλωστε δεν πρόκειται να ασπαστείς κάποια φιλοσοφική αρχή διαφορετική από εκείνη που υιοθετούν όλες οι υπόλοιπες φιλοσοφικές σχολές. Φτάνει να ακολουθήσεις τις δυο συμβουλές του Πύθιου θεού: «Γνώθι σαυτόν» και «παραχάραττε το νόμισμα».

Εγώ πάντως έχω τη γνώμη πως ο μεγαλύτερος φιλόσοφος, εκείνος στον οποίο, όπως νομίζω, οφείλουν οι Έλληνες όλα τα καλά, ο οδηγός όλων μας, ο νομοθέτης και ο βασιλιάς, είναι ο θεός των Δελφών. Και όπως δεν ήταν δυνατόν να του ξεφεύγει τίποτα, έτσι δεν του ήταν άγνωστες οι ικανότητες του Διογένη. Του έδωσε τη συμβουλή του, χωρίς να μετατρέψει τα λόγια του σε στίχους, όπως έκανε για τους άλλους, αλλά του έδειξε συμβολικά τι θέλει με δυο λέξεις, και του είπε: «Παραχάραξε το νόμισμα». Όσο για το «γνώθι σαυτόν», δεν είναι ο Διογένης ο πρώτος στον οποίο το είπε· το έχει πει και το λέει και στους άλλους, με τη φράση που είναι γραμμένη, νομίζω, στην είσοδο του ναού. Βρήκαμε, λοιπόν, ποιος είναι ο ιδρυτής τούτης της φιλοσοφίας, όπως ακριβώς το λέει κάπου ο υπέροχος Ιάμβλιχος και ξέρουμε επίσης ότι ανώτατοι εκπρόσωποι ήταν ο Αντισθένης, ο Διογένης και ο Κράτης. Σκοπό και ιδανικό στη ζωή τους είχαν, νομίζω, να γνωρίσουν τον εαυτό τους, να περιφρονούν τη ματαιοδοξία και ν' αναζητούν με όλη τη δύναμη του μυαλού τους την αλήθεια -«τη βάση δηλαδή όλων των αγαθών», όπως λένε «και για τους θεούς και για τους ανθρώπους». Για χάρη της, νομίζω, ο Πλάτων, ο Πυθαγόρας, ο Σωκράτης, οι περιπατητικοί, όπως και ο Ζήνων, υπέμειναν τόσα βάσανα, γιατί ήθελαν να γνωρίσουν τον εαυτό τους χωρίς ματαιοδοξία, αλλά αναζητώντας την αλήθεια που υπάρχει στα όντα.

Φαίνεται, λοιπόν, πως ο Πλάτων δεν είχε σκοπούς διαφορετικούς από τον Διογένη, αλλά τους ίδιους ακριβώς, και αν ρωτούσε κάποιος τον σοφό Πλάτωνα: «Τί αξία δίνεις στο “γνώθι σαυτόν”;», ξέρω καλά πως θα απαντούσε: «Την ανώτατη αξία» - και αυτό το λέει στο «Αλκιβιάδης». Μετά απ' αυτό, πες μας τώρα, θεϊκέ Πλάτωνα, απόγονε των θεών, τι στάση πρέπει να κρατάμε μπροστά στη γνώμη των πολλών; Η απάντησή του θα ήταν η ίδια και θα πρόσθετε ακόμη για μας την εντολή να διαβάσουμε ολόκληρο τον διάλογο του «Κρίτων», όπου φαίνεται πως ο Σωκράτης

μας συμβουλεύει να μη σκοτιζόμαστε για τέτοια πράγματα. Λέγει, για παράδειγμα: «Γιατί, καλέ μου Κρίτωνα, να ανησυχούμε τόσο για τη γνώμη του κόσμου;». Και εμείς, παραβλέποντας όλα αυτά, προσπαθούμε να υψώσουμε ένα τείχος, θα έλεγα, ανάμεσα σ' αυτούς τους ανθρώπους, και να χωρίσουμε τον ένα από τον άλλον, αυτούς τους οποίους ένωνε το πάθος για την αλήθεια, η περιφρόνηση για τη δόξα και ο κοινός ζήλος για την αρετή! Επειδή, λοιπόν, ο Πλάτωνας διάλεξε να αναπτύξει τη θεωρία του με λόγια, ενώ ο Διογένης περιορίστηκε στις πράξεις, πρέπει τάχα γι' αυτό να τον υποτιμάτε; Προσέξτε μήπως αυτός ακριβώς είναι ο καλύτερος τρόπος, εφόσον και ο Πλάτων είναι φανερό πως αποκηρύσσει τα έργα του, όταν λέει: «Δεν υπάρχει έργο του Πλάτωνα, και ούτε θα υπάρξει. Αυτά που θεωρούνται δικά του είναι του Σωκράτη, ανθρώπου ωραίου και νέου». Γιατί λοιπόν να μην κρίνουμε τον Κυνισμό από τις πράξεις του Διογένη;

Εφόσον λοιπόν το σώμα αποτελείται από διάφορα μέρη, όπως μάτια, πόδια, χέρια, στα οποία προστίθενται επιπλέον τα μαλλιά, τα νύχια, οι ακαθαρσίες, και όλα τα περιττώματα, που χωρίς αυτά δεν μπορεί να υπάρξει ανθρώπινο σώμα, δεν είναι γελοίο να θεωρούμε σαν μέρη του σώματος τα μαλλιά, τα νύχια, τις ακαθαρσίες και τα βρομερά απομεινάρια, και όχι τα πιο πολύτιμα και σπουδαιότερα όργανα, όπως είναι τα όργανα των αισθήσεων και πάλι μεταξύ αυτών, εκείνα που έχουν μεγαλύτερη σχέση με τη σκέψη, όπως τα μάτια και τ' αυτιά; Γιατί τούτα τα όργανα είναι που βοηθούν κυρίως την ψυχή να σκέφτεται, είτε είναι χωμένη μέσα σ' αυτά -γιατί έχει την ικανότητα αμέσως να καθαρίζεται χάρη στην αναλλοίωτη αρχική δύναμη του νου- είτε, αν όπως πιστεύουν ορισμένοι, διοχετεύεται στο σώμα μέσα από τα όργανα, σαν μέσα από σωλήνες. Και έτσι, καθώς λένε, χάρη στη συγκέντρωση των αισθήσεων που παίρνει από κάθε μέρος του σώματος και στην εναπόθεσή τους μέσα στη μνήμη, γεννά η ψυχή τις γνώσεις. Εγώ τουλάχιστον νομίζω πως δεν μπορούμε να έχουμε αντίληψη των αισθητών αντικειμένων δίχως τούτο το κριτήριο, είτε ατελές είναι είτε τέλει, αλλά οπωσδήποτε δεσμευμένο από ένα σωρό άλλα στοιχεία, και ότι αυτό μας δημιουργεί την αντίληψη του έξω κόσμου. Τούτη η συζήτηση όμως δεν αφορά το σημερινό μου θέμα, και γι' αυτό ας επανέλθουμε στα μέρη από τα οποία αποτελείται η φιλοσοφία.

Πραγματικά φαίνεται πως οι Κυνικοί -καθώς και ο Αριστοτέλης και ο Πλάτων- πίστευαν ότι αποτελείται από δυο μέρη, το θεωρητικό και το πρακτικό, διότι φυσικά παρατήρησαν και αντιλήφθηκαν πως ο άνθρωπος είναι πλασμένος για την πράξη και για τη γνώση. Το αν έστρεψαν τη φυσική προς τη θεωρία, αυτό δεν έχει

σχέση με όσα λέγω. Γιατί και ο Σωκράτης, είναι αλήθεια, όπως και πολλοί άλλοι, τη μεταχειρίστηκαν, φαίνεται, πάρα πολύ, αλλά με μοναδικό σκοπό να φτάσουν στην πρακτική. Σκέφτηκαν δηλαδή πως το «γνώθι σαυτόν» απαιτεί να μάθεις ακριβώς τι πρέπει να αποδώσεις στην ψυχή και τι στο σώμα, και πολύ σωστά έδωσαν τα πρωτεία στην ψυχή και στο σώμα την υποταγή. Γι' αυτό τους βλέπουμε να ενδιαφέρονται για την αρετή, την εγκράτεια, τη μετριοφροσύνη, την αξιοπρέπεια και να προσπαθούν να αποβάλουν τον φθόνο, τη δειλία και τη δεισιδαιμονία. Εμείς όμως δεν πρέπει να τους φανταζόμαστε έτσι, αλλά να έχουμε υπόψη μας ότι αστειεύονται και «διακυβεύουν τα μεγαλύτερα αγαθά³⁷», όταν περιφρονούν έτσι το σώμα. Και τούτο ακριβώς εννοούσε ο Σωκράτης όταν έλεγε «η φιλοσοφία είναι η προετοιμασία για τον θάνατο». Εφαρμόζοντας καθημερινά στην πράξη τούτη την αρχή, οι άνθρωποι αυτοί κάθε άλλο παρά αξιοζήλευτοι μας φαίνονται αλλά αντίθετα δυστυχημένοι και τελείως ανόητοι· διότι, για ποιο λόγο, μα την αλήθεια, τα υπομένουν όλα τούτα; Το είπες μόνος σου: Από κενοδοξία! Και πώς μπορούσαν οι άλλοι να τους βλέπουν, να τρώνε ωμά κρέατα; Ούτε εσύ ο ίδιος, το ανέχεσαι. Και όμως, τέτοιου ανθρώπου το ντύσιμο και το χτένισμα μιμείσαι - όπως ακριβώς τους παριστάνουν οι ζωγραφιές- και φαντάζεσαι πως τούτο που εσύ ο ίδιος δεν εγκρίνεις, είναι δυνατόν να αρέσει στον κόσμο; Κι αν ένας δυο τότε τους επαινούσαν, χιλιάδες άλλοι αηδίαζαν και τους ερχόταν εμετός και δεν μπορούσαν να φάνε, αν δεν τους συνέφερναν οι υπηρέτες τους με ωραίες μυρωδιές, αρώματα και γλυκά· τόσο ο περιβόητος εκείνος ήρωας είχε καταπλήξει με τις ανόητες πράξεις του ανθρώπους τέτοιους «σαν τους σημερινούς θνητούς», παρ' ότι δεν ήταν ποταπός, μα τους θεούς, για όποιον θα τον έκρινε σύμφωνα με το πνεύμα του Διογένη. Έτσι λένε και για τον Σωκράτη, ότι ακολούθησε τον δρόμο της αυτοκριτικής, νομίζοντας πως εκπληρώνει τις υποχρεώσεις του απέναντι στον θεό, εφαρμόζοντας δηλαδή τον χρησμό που του είχε δοθεί· το ίδιο, νομίζω, έκανε και ο Διογένης που ήξερε ότι η φιλοσοφική του θεωρία κατάγεται από την Πυθία, και θεωρούσε πως έπρεπε τα πάντα να ελέγχονται στην πράξη, και να μην επηρεάζεται από τις γνώμες των άλλων, που μπορεί να είναι είτε σωστές είτε λανθασμένες. Σε κανέναν, λοιπόν, δεν είχε εμπιστοσύνη ο Διογένης, ούτε στα λόγια του Πυθαγόρα ούτε σε κανέναν άλλο ισάξιο με τον Πυθαγόρα· διότι μόνο τον θεό και κανέναν άλλο δεν παραδεχόταν για ιδρυτή της φιλοσοφίας. Μα τι σχέση έχουν αυτά, θα μου πεις, με το να φας ένα χταπόδι; Θα σου το εξηγήσω.

Μερικοί έχουν τη γνώμη ότι η σαρκοφαγία ταιριάζει στην ανθρώπινη φύση, άλλοι όμως σκέπτονται πως δεν ταιριάζει καθόλου στον άνθρωπο, και γι' αυτό το θέμα έχουν ειπωθεί πολλά. Και αν δεν βαρεθείς, μπορείς να βρεις πληθώρα βιβλίων

πάνω στο θέμα. Ο Διογένης τα απορρίπτει όλα τούτα. Και να ποιος είναι ο συλλογισμός του: Αν φάει κάποιος κρέας χωρίς να το μαγειρέψει -όπως κάνουν φυσικά όλα τα υπόλοιπα ζώα, επειδή έτσι είναι πλασμένα από τη φύση- και δεν τον ενοχλήσει ή δεν αρρωστήσει, αντίθετα διαπιστώσει μάλλον πως τον ωφελεί, τούτο σημαίνει, κατά τον Διογένη, πως η σαρκοφαγία ταιριάζει απόλυτα στην ανθρώπινη φύση· αν όμως τον πειράξει, σημαίνει, κατά τη γνώμη του, ότι η τροφή τούτη δεν είναι για τον άνθρωπο και δεν πρέπει με κανέναν τρόπο να τη φάει. Αν τούτη η εξήγηση φανεί ίσως υπερβολική, να και μια άλλη που ταιριάζει περισσότερο στον Κυνισμό, αν κρίνω μάλιστα από τον σκοπό που επιδιώκει. Τούτος ο σκοπός είναι η αταραξία -πράγμα που ισοδυναμεί με το να γίνεις θεός. Ο Διογένης, λοιπόν, επειδή αισθανόταν ίσως τον εαυτό του ατάραχο στο κάθε τι και τον έπιανε ναυτία μόνον όταν έτρωγε κρέας ωμό, επηρεασμένος μάλλον από την κοινή γνώμη και όχι από κάποια λογική αιτία. Εξ άλλου το χταπόδι, όπως όλα τα θαλασσινά, δεν έχει αίμα, ενώ τα οστρακόδερμα είναι πλάσματα ζωντανά -επομένως και χαίρονται και πονούν, όπως όλα τα ζωντανά πλάσματα. Για να μην αναφέρω εκείνο που λέγει ο Πλάτων, ότι δηλαδή και τα φυτά είναι ζωντανά, επειδή δεν μας αφορά στη συγκεκριμένη στιγμή. Γεγονός είναι πως ο Διογένης δεν έκανε κάποια απρέπεια, ούτε και κάτι παράνομο ή ασυνήθιστο, και το μόνο που μπορούμε να εξετάσουμε στην προκειμένη περίπτωση είναι το σκληρό ή το μαλακό και η απόλαυση ή η απέχθεια στην κατάποση -αυτά που λέγω είναι, πιστεύω, πολύ απλά για όποιον είναι σε θέση να παρακολουθήσει μια συζήτηση. Συνεπώς, δεν είναι το ότι τρώει ωμό κρέας εκείνο που σας αηδιάζει, εφόσον κι εσείς το ίδιο κάνετε όταν τρώτε όχι μόνο ζώα που δεν έχουν αίμα αλλά κι εκείνα που έχουν. Δεν διαφέρετε ίσως από τον Διογένη παρά μόνο ως προς την πεποίθηση του πως τα κρέατα πρέπει να τρώγονται όπως είναι στη φυσική τους κατάσταση, ενώ εσείς, για να τα νοστιμίσετε, βάζετε αλάτι και διάφορα άλλα καρυκεύματα, παραβιάζοντας τη φύση. Αρκετά, όμως, πάνω σ' αυτό το θέμα.

Η τελική επιδίωξη της κυνικής φιλοσοφίας, όπως άλλωστε κάθε φιλοσοφίας, είναι η ευτυχία. Η ευτυχία συνίσταται στο να ζεις σύμφωνα με τη φύση και όχι όπως θέλει ο πολύς κόσμος. Διότι για τα φυτά, όπως και για τα ζώα, λέμε πως πάνε καλά, όταν καθένα κατορθώσει να αναπτυχθεί χωρίς εμπόδια, όπως το όρισε η φύση. Αλλά και για τους θεούς ευτυχία σημαίνει να βρίσκονται στη φυσική τους κατάσταση και να είναι ανεξάρτητοι. Έτσι, λοιπόν, ούτε στους ανθρώπους ταιριάζει ν' αναζητούν αλλού το μυστικό της ευτυχίας. Άλλωστε ούτε ο αετός ούτε το πλατάνι ούτε κανένα άλλο από τα ζωντανά πλάσματα ή τα φυτά, ενδιαφέρεται αν τα φτερά ή τα φύλλα του είναι χρυσαφιά, ούτε αν τα κλωνάρια

του είναι ασημιά, ούτε αν έχει το πίσω νύχι ή τα σπιρούνια του σιδερένια ή ατσάλινα. Αντίθετα, αισθάνονται ευτυχισμένα, όταν τα στολίδια που τους έδωσε εξ αρχής η φύση είναι γερά και κατάλληλα να τους δίνουν ταχύτητα ή δύναμη. Δεν είναι λοιπόν γελοίο να προσπαθεί ένα ανθρώπινο πλάσμα να βρει την ευτυχία έξω από τον ίδιο τον εαυτό του, και να δίνει τόση σημασία στα πλούτη, στην καταγωγή, στη δύναμη των φίλων του και σ' όλα τα παρόμοια; Αν η φύση δεν μας είχε δώσει, όπως στα ζώα, τίποτ' άλλο εκτός από ένα σώμα και μια ψυχή σαν τη δική τους, δεν θα ζητούσαμε τίποτα περισσότερο και θα ήμαστε ικανοποιημένοι, όπως και τα ζώα, από τις σωματικές μας δυνατότητες και εκεί θα βρίσκαμε την ευτυχία. Εμείς όμως έχουμε ψυχή που δεν μοιάζει καθόλου με εκείνη που έχουν τα υπόλοιπα ζωντανά πλάσματα, είτε διότι διαφέρει εντελώς στην ουσία, είτε διότι έχει μεν την ίδια ουσία, είναι όμως ανώτερη ως προς την ενέργεια, όπως νομίζω το καθαρό χρυσάφι διαφέρει από εκείνο που είναι ανακατωμένο με άμμο· αυτό είναι αλήθεια, πως το υποστηρίζουν ορισμένοι σχετικά με την ψυχή. Εμείς, λοιπόν, αφού έχουμε συνείδηση πως είμαστε ανώτεροι από τα ζώα, στα οποία η φύση, σύμφωνα με τον μύθο του Πρωταγόρα, φέρθηκε σαν μητέρα με μεγαλύτερο ζήλο και μεγαλοδωρία, ενώ ο Δίας, αντί για όλα τούτα, μας έδωσε το μυαλό, πρέπει να τοποθετήσουμε την ευτυχία σ' αυτό το ανώτερο και σπουδαιότερο στοιχείο που υπάρχει μέσα μας.

Βάλε με τον νου σου τώρα, αν δεν ήταν πραγματικά τέτοια η ζωή που διάλεξε ο Διογένης, αυτός που έριχνε το σώμα του χωρίς περιορισμό σε όλες τις ταλαιπωρίες, για ν' αυξήσει τις σωματικές του δυνάμεις, και που δεν ζητούσε τίποτ' άλλο εκτός από το δικαίωμα να κάνει εκείνο που φαινόταν σύμφωνο με τις απαιτήσεις της λογικής. Όσο για τους σωματικούς μελάδες που κουράζουν την ψυχή -γιατί τούτο το σάρκινο περίβλημα μας δίνει πολλές φορές τέτοιες ενοχλήσεις- ο Διογένης κάτι τέτοια ούτε καν τα υπολόγιζε. Τούτη η άσκηση έδωσε στον άνθρωπο τόση σωματική δύναμη, ώστε δεν την έχει θαρρώ κανείς απ' όσους αγωνίζονται για να κερδίσουν στεφάνια, και η ψυχή του έγινε τέτοια ώστε να γνωρίσει ευτυχία, όχι μικρότερη αλλά μεγαλύτερη και από εκείνη που γνώρισε ο Μεγάλος Βασιλιάς, για να εκφραστώ σαν τους Έλληνες όταν μιλούσαν για τον βασιλιά της Περσίας. Το θεωρείς τάχα μικρό πράγμα να ζει ένας άνθρωπος «δίχως πόλη, δίχως σπίτι, δίχως πατρίδα και λεφτά· να μην έχει ούτε δραχμή ούτε καν και υπηρέτη», μα ούτε και κριθαρόψωμο -που αρκούσε στον Επίκουρο για να λέει πως ήταν σαν τους θεούς ευτυχισμένος- και παρ' όλα αυτά να μην τα βάζει με τους θεούς, αλλά να ζει και να λέει πως ζει πιο ευτυχισμένος από εκείνον που οι άνθρωποι θεωρούν τον πιο καλότυχο; Αν δεν με πιστεύεις, δοκίμασε εσύ τέτοια

ζωή, όχι όμως με λόγια αλλά με πράξη, και θα δεις. Ας προσπαθήσουμε λοιπόν τώρα να αποδείξουμε τούτο τον συλλογισμό μας.

Πιστεύεις ότι η βάση όλων των αγαθών, για τα οποία μιλήσαμε παραπάνω, είναι η ελευθερία; Πώς μπορείς να το αρνηθείς, αφού οι θησαυροί, τα πλούτη, η υψηλή καταγωγή, η σωματική δύναμη, η ομορφιά, με δυο λόγια όλα τούτα τα αγαθά, χωρίς την ελευθερία δεν ανήκουν σ' αυτόν που νομίζει ότι τα έχει, αλλά σ' εκείνον που ανήκει αυτός ο άνθρωπος; Γιατί ποιον θεωρούμε δούλο; Μήπως εκείνον που μπορούμε ν' αγοράσουμε με τόσες δραχμές ή με δυο μνες ή με δέκα στατήρες χρυσού; Αυτός είναι οπωσδήποτε, θα μου πεις, πραγματικά δούλος. Είναι άραγε επειδή, για να τον αποκτήσουμε, πληρώσαμε λεφτά στον πωλητή; Σε μια τέτοια περίπτωση όμως όλοι εκείνοι οι αιχμάλωτοι πολέμου που τους εξαγοράσαμε με λύτρα, πρέπει να είναι επίσης δούλοι; Ενώ αντίθετα, ο νόμος τους δίνει την ελευθερία, αφού σώθηκαν και γύρισαν σπίτι τους, κι εμείς τους εξαγοράσαμε, όχι για να ζήσουν σαν σκλάβοι, αλλά για να γίνουν ελεύθεροι άνθρωποι. Βλέπεις, λοιπόν, πως δεν αρκούν τα χρήματα για να κάνεις ένα λυτρωμένο άνθρωπο δούλο σου· πραγματικός δούλος είναι εκείνος που ένας άλλος μπορεί να εξαναγκάσει να κάνει ό,τι τον διατάζει, και ακόμη να τον τιμωρήσει σε περίπτωση που δεν υπακούσει και, όπως λέει ο ποιητής, αυτός «που ζει με χίλια βάσανα».

Πρόσεξε λοιπόν, μετά απ' αυτά, κατά πόσον δεν είναι αφεντικά μας όλοι εκείνοι στους οποίους είμαστε υποχρεωμένοι να υπακούμε, για να αποφύγουμε τους πόνους και τις στενοχώριες που θα μας προξενήσει η τιμωρία τους· ή μήπως νομίζεις πως μοναδική τιμωρία είναι να σηκώσεις το μπαστούνι σου και να χτυπήσεις τον υπηρέτη; Αλλά και τα πιο σκληρά αφεντικά δεν φέρονται έτσι σ' όλους τους υπηρέτες τους· τις περισσότερες φορές αρκούνται σε μια παρατήρηση ή απειλή. Μη νομίζεις, λοιπόν φίλε μου, πως είσαι ελεύθερος, όσο σε κυβερνούν η κοιλιά, τα έντερά σου ή εκείνοι που είναι στο χέρι τους να σου δώσουν ευχαρίστηση ή να σου τη στερήσουν. Και αν ακόμη κατορθώσεις να γίνεις ισχυρότερος απ' αυτούς, όσο παραμένεις δούλος της κοινής γνώμης, δεν θα δοκιμάσεις ποτέ ούτε την ελευθερία ούτε τη γλύκα της· «Όχι! Για όνομα εκείνου που 'βαλε στην καρδιά μας την Τετρακτύ».

Δεν θέλω να πω μ' αυτό πως πρέπει ν' αποβάλουμε κάθε σεβασμό προς τους πάντες και να κάνουμε όσα δεν είναι σωστά· εκείνα όμως που αποφεύγουμε και εκείνα που κάνουμε να μην τ' αποφεύγουμε ή τα κάνουμε επειδή ο κόσμος τα βρίσκει σωστά ή όχι αλλά επειδή τα υπαγορεύει η λογική και ο θεός που είναι μέσα μας, δηλαδή ο νους. Τίποτα δεν εμποδίζει τον κόσμο να ακολουθεί τη γνώμη των

πολλών· πράγμα που είναι προτιμότερο από το να μη σεβόμαστε κανέναν· άλλωστε ο άνθρωπος έχει φυσική κλίση προς την αλήθεια. Ο άνθρωπος όμως που σκέπτεται και μπορεί να βρει και να κρίνει τις πραγματικές αιτίες, μπορεί να μην ακολουθήσει την κοινή γνώμη, όταν πρόκειται να κρίνει αν μια πράξη είναι καλή ή κακή. Επομένως, αφού η ψυχή μας περιέχει αφ' ενός κάτι θεϊκότερο -που το ονομάζουμε νου, σκέψη και εσωτερικό διάλογο, του οποίου εκδήλωση είναι η προφορική ομιλία με λέξεις και φράσεις- και αφ' ετέρου κάτι άλλο που συνδέεται με το πρώτο, αλλά διαφορετικό και πολύμορφο, ανακατωμένο με οργή και επιθυμία -ένα πολυκέφαλο τέρας- δεν είναι προτιμότερο να συμβαδίζουμε με τη γνώμη των πολλών, ώσπου να δαμάσουμε τούτο το τέρας και να το πείσουμε να υπακούει στον θεό που βρίσκεται μέσα μας ή, αν θέλετε, στο θεϊκό τμήμα της ψυχής μας; Έτσι, πολλοί που θέλησαν να μιμηθούν τον Διογένη, έγιναν αρνητές των πάντων, κατεργάρηδες και χειρότεροι από ζώα· αλλά δεν είναι αυτό το θέμα μου, και θα σου διηγηθώ πρώτα ένα περιστατικό από τη ζωή του Διογένη, για το οποίο πολλοί θα γελάσουν, εγώ όμως το θεωρώ πολύ σοβαρό. Κάποτε ξέφυγε ενός νεαρού, μπροστά στον κόσμο, ένας απρεπής ήχος, και ο Διογένης που ήταν παρών, του έδωσε μια με τη μαγκούρα του και του είπε: *«Κάθαρμα! Αφού δεν έχεις κάνει τίποτα μέχρι σήμερα που να σου επιτρέπει τέτοιο θράσος μπροστά στον κόσμο, αρχίζεις τώρα μπροστά μας να περιφρονείς την κοινή γνώμη!»*. Γιατί έπρεπε, κατά τη γνώμη του, να κατανικήσεις πρώτα τις επιθυμίες σου, ύστερα τα πάθη σου και τελικά να φτάσεις στο δυσκολότερο αγώνισμα, να τα βάλεις δηλαδή με την κοινή γνώμη, που φέρνει τόσες συμφορές σε πολλούς ανθρώπους.

Αγνοείς ότι τους νέους τους αποτρέπουν από τη φιλοσοφία με το να διηγούνται διάφορες ψευτιές για τη ζωή των φιλοσόφων; Οι πραγματικά αφοσιωμένοι στον Πυθαγόρα, στον Πλάτωνα και στον Αριστοτέλη ήταν, λένε, απατεώνες και σοφιστές, άνθρωποι με έπαρση και επικίνδυνοι· αν γίνει κάποιος οπαδός των κυνικών, τον θεωρούν αξιολύπητο. Θυμάμαι, μάλιστα, πως μια μέρα μου είπε ο δάσκαλος μου, όταν συναντήσαμε τον φίλο μου, τον Ιφικλή, με βρόμικα μαλλιά, στήθος ξεσκεπάστο και τριμμένο παλτό στους ώμους μέσ' στην καρδιά του χειμώνα: *«Ποιος δαίμονας τον κατάντησε σε τέτοια χάλια; Είναι αξιολύπητος, αλλά πιο αξιολύπητοι είναι οι γονείς που τον ανέθρεψαν με φροντίδες και τον σπούδασαν όσο καλύτερα μπορούσαν· τώρα που τα εγκατέλειψε όλα, κατάντησε χειρότερος από ζητιάνος»*. Δεν ξέρω ποια ειρωνική απάντηση του έδωσα τότε· πάντως να ξέρεις ότι τούτη τη γνώμη έχουν οι περισσότεροι για τους αληθινούς κυνικούς. Κι αυτό δεν είναι το χειρότερο, αλλά τους βλέπεις να υποστηρίζουν τα πλούτη και να μισούν τη φτώχεια, να φροντίζουν για την κοιλιά τους, να

υπομένουν για χάρη του σώματος τους κάθε λογής πόνο, να χοντραίνουν τη φυλακή της ψυχής τους, να παραθέτουν πολυτελή γεύματα, να μην κοιμούνται ποτέ μόνοι τους τη νύχτα και να τα κάνουν όλα τούτα κρυφά στο σκοτάδι. Μήπως δεν είναι χειρότερο από τα Τάρταρα; Δεν είναι καλύτερα να σε καταπιεί η Χάρυβδη ή ο Κωκυτός⁵⁶ ή να βρεθείς χιλιάδες οργιές κάτω από τη γη, παρά να ξεπέσεις σε τέτοια ζωή, δούλος της κοιλιάς σου και των άλλων ντροπιασμένων μερών του σώματος; Επιπλέον, δεν πάνε απλά, όπως τα ζώα, αλλά βάζουν στο κεφάλι τους ένα σωρό σκοτούρες για να τα κάνουν όλα τούτα κρυφά, μέσα στο σκοτάδι. Και όμως πόσο καλύτερο θα ήταν να τα απαρνηθούν τελείως! Αν δεν είναι εύκολο ας μην περιφρονούμε τα λόγια του Διογένη και του Κράτη σ' αυτό τον τομέα. «*Η πείνα*», έλεγε ο Κράτης, «*παραλύει τον έρωτα· αν δεν μπορείς όμως να μεταχειριστείς τούτο το φάρμακο, τότε πνίξου!*». Δεν ξέρεις πως εκείνοι οι άνθρωποι έζησαν έτσι για να μας δείξουν τον δρόμο της λιτότητας; «*Δεν προέρχονται απ' όσους τρώνε κριθαρόψωμο, οι τύραννοι*», έλεγε ο Διογένης, «*αλλ' απ' αυτούς που τρώνε με πολυτέλεια*»· και προσθέτω πως ο Κράτης έγραψε έναν ύμνο στη Λιτότητα: «*Χαίρε! Βασίλισσα θεά, αγαπημένη των σοφών, Λιτότητα, κόρη της ένδοξης Φρονιμάδας!*».

Να μη γίνει λοιπόν ο κυνικός σαν τον Οινόμαο, αναιδής και αναίσχυντος, και να μην περιφρονεί όλους τους θείους και ανθρώπινους νόμους, αλλά να σέβεται κάθε τι ιερό, όπως ο Διογένης. Γιατί εκείνος τουλάχιστον υπάκουσε στον πύθιο θεό και δεν μετάνιωσε για τούτη την υπακοή του. Και αν κάποιος τον περνά για άθεο, επειδή δεν πλησίαζε τους ναούς ούτε τα αγάλματα ούτε τους βωμούς, και δεν εκτελούσε τα θρησκευτικά του καθήκοντα, γελιέται. Το έκανε επειδή δεν είχε τίποτα να προσφέρει, ούτε λιβάνι ούτε σπονδές, και ούτε είχε χρήματα για να τ' αγοράσει. Του αρκούσε πως η κρίση του για τους θεούς ήταν σωστή· τους λάτρευε μ' όλη του την ψυχή και τους έδινε ό,τι πολυτιμότερο, νομίζω, είχε, την αφοσίωση της ψυχής του με τη σκέψη. Ο κυνικός δεν πρέπει με κανένα τρόπο να χάνει κάθε ντροπή, αλλά με τη βοήθεια της λογικής πρέπει να δαμάζει την ατίθαση πλευρά της ψυχής του, ώστε να την εξαφανίσει τελείως και να φτάσει στο σημείο να αγνοεί ότι έχει κατανικήσει ηδονές· γιατί είναι προτιμότερο να αγνοεί κάποιος τελείως την επίδραση των αισθήσεων, αν και αυτό δεν το κατορθώνουμε παρά μετά από μεγάλη άσκηση. Και για να μην κατηγορηθώ πως δεν μιλώ σωστά, θα σας απαγγείλω μερικούς στίχους από τα χαριτωμένα ποιήματα του Κράτη:

*«Κόρες αγνές της Μνημοσύνης και του Ολύμπιου Δία,
Μούσες της Πιερίας, την προσευχή μου ακούστε!*

Δώστε μου πάντα φαγητό να βάζω στην κοιλιά μου,
που εγώ την έμαθα να μη ζητά πολλά.
Κάντε με χρήσιμο στους φίλους, μα όχι μαλθακό.
Χρήμα δεν θέλω και πολύ, του σκαθαριού την τύχη,
ούτε και του μέρμηγκα ζητώ την αφθονία.
Δίκιος θέλω να 'μαι, με πλούτη λιγοστά,
και βολικός και τίμιος, γιατί αυτά είναι καλά.

Στον Ερμή τότε και στις Μούσες θυσίες θα προσφέρω,
φτηνές, αλλ' αγιασμένες από την αρετή».

Αν χρειαστεί να γράψεις πάνω σ' αυτό το θέμα, έχω πολλά έργα δικά του. Αν όμως διαβάσεις τον Πλούταρχο από τη Χαιρώνεια, που έγραψε τον «Βίο του Κράτη», δεν θα σου χρειαστεί να μάθεις τίποτα περισσότερο γι' αυτόν. Ο Κράτης άνοιξε στον Ζήνωνα τον δρόμο για τις εξαισίες θεωρίες· και λένε πως οι Έλληνες έγραφαν, προς τιμή του, πάνω από την είσοδο των σπιτιών τους: «Καλωσόρισες, Κράτη, πνεύμα αγαθό».

Ας ξαναγυρίσουμε όμως σε τούτο, ότι οφείλει δηλαδή όποιος θέλει να ακολουθήσει τη φιλοσοφία των κυνικών, ν' αρχίσει πρώτα από αυστηρή αυτοκριτική, χωρίς να κολακεύει τον εαυτό του, και να προσπαθήσει να εξακριβώσει αν τον ευχαριστεί η πολυτέλεια στο φαγητό, αν του χρειάζεται μαλακό κρεβάτι, αν τον ενδιαφέρει η δόξα και η γνώμη του κόσμου, αν του αρέσει να τον θαυμάζουν, και αν, παρ' όλη τη ματαιοδοξία του πράγματος, του δίνει σημασία. Να μην ανακατεύεται με τον όχλο και να μη γεύεται τις απολαύσεις ούτε με την άκρη του δαχτύλου, που λένε, μέχρις ότου κατορθώσει να τις ποδοπατήσει· και τότε μόνο, αν βρεθεί η ευκαιρία, τίποτα δεν τον εμποδίζει να τις δοκιμάσει. Έχω ακούσει να λένε πως οι πιο αδύνατοι ταύροι απομακρύνονται από το κοπάδι και βόσκουν χώρια, για να πάρουν έτσι λίγο λίγο δυνάμεις· αφού λοιπόν δυναμώσουν για καλά, γυρίζουν και τα βάζουν με τους αρχηγούς του κοπαδιού για να πάρουν τα πρωτεία με τρόπο που τους αξίζει περισσότερο. Δεν αρκεί λοιπόν σε όποιον θέλει να ακολουθήσει τον Κυνισμό να διαλέξει μόνο το πανωφόρι, το σακίδιο, το μπαστούνι και τα μακριά μαλλιά και να περπατά αναμαλλιασμένος και αγράμματος, σαν να βρισκόταν σε χωριό που δεν έχει ούτε κουρείο ούτε σχολείο, αλλά πρέπει να έχει ως γνωρίσματα του κυνικού φιλοσόφου, αντί για το μπαστούνι τη λογική και αντί για το σακίδιο την πειθαρχημένη ζωή. Η ελευθεροστομία θα του χρησιμεύσει, αφού αποδείξει πρώτα την προσωπική του αξία.

Έτσι, νομίζω, έκαμαν ο Κράτης και ο Διογένης: Τόσο πολύ δεν υπολόγιζαν τις απειλές της Τύχης, ή μάλλον πρέπει να πω, τα καπρίτσια και τις αναποδιές της, ώστε ο Διογένης, όταν έπεσε κάποτε στα χέρια πειρατών, εξακολουθούσε ν' αστειεύεται, και ο Κράτης χάρισε την περιουσία του στο δημόσιο· στη συνέχεια, καθώς ήταν ανάπηρος, κορόιδευε το κουτσό του πόδι και την καμπούρα του. Πήγαινε όμως, είτε καλεσμένος είτε απρόσκλητος, στα σπίτια των φίλων του για να συμφιλιώνει τις οικογένειες, αν καταλάβαινε πως είχαν τσακωθεί. Και οι παρατηρήσεις του δεν ήταν απότομες, αλλά γεμάτες ευγένεια, για να μη φανεί πως κατηγορεί τους υπευθύνους, επειδή ήθελε έτσι να ωφελήσει τόσο τους ίδιους όσο κι εκείνους που τον άκουγαν. Δεν ήταν όμως αυτός ο τελικός σκοπός τους· όπως είπα και προηγουμένως, απέβλεπαν στη δική τους ευτυχία και ενδιαφέρονταν για τους άλλους, μόνο επειδή αντιλαμβάνονταν, νομίζω, πως ο άνθρωπος είναι από τη φύση του ζώο κοινωνικό. Έτσι, φάνηκαν χρήσιμοι στους συμπολίτες τους, όχι μόνο με το παράδειγμά τους αλλά και με τα λόγια τους. Γι' αυτό λοιπόν, όποιος θέλει να είναι κυνικός και άνθρωπος σοβαρός, πρέπει πρώτα να στραφεί στον εαυτό του, όπως έκαναν ο Διογένης και ο Κράτης· να διώξει μέσα από την ψυχή του όλα τα πάθη και να κατευθύνει τη συμπεριφορά του σύμφωνα με τον νου και τη γνώση. Αυτό ήταν, νομίζω, το κύριο σημείο της φιλοσοφίας του Διογένη.

Αν είναι αλήθεια ότι κάποια μέρα τούτος ο άνθρωπος πήγε σε μια εταίρα -αν και αυτό μπορεί να συνέβη μόνο μια φορά ή και καθόλου- κάθε φορά που βλέπουμε κάποιον ο οποίος, ενώ εφαρμόζει ως προς τα άλλα ακριβώς τις αρχές του Διογένη, δείχνει τις ίδιες διαθέσεις και υποστηρίζει φανερά και μπροστά σε όλους κάτι παρόμοιο, δεν πρέπει να του κάνουμε παρατηρήσεις και να τον κατηγορούμε. Πρέπει, όμως, να μας δείξει πως διαθέτει την πλατιά μόρφωση του Διογένη, καθώς και αντίληψη και αξιοπρέπεια ελεύθερου ανθρώπου σε όλους τους άλλους τομείς, δηλαδή αυτάρκεια, δικαιοσύνη, φρόνηση, ευλάβεια προς τους θεούς και ευγνωμοσύνη. Να προσέχει να μην κάνει τίποτα στην τύχη, ούτε άσκοπο ούτε παράλογο, εφ' όσον και αυτά βρίσκονται μέσα στο πνεύμα της φιλοσοφίας του Διογένη· να χτυπά την περηφάνια, να ειρωνεύεται όσους προσπαθούν να κρύψουν στο σκοτάδι την ικανοποίηση της φυσικής τους ανάγκης -εννοώ την αποβολή των κοπράνων- ενώ όσα κάνουν εκείνοι μέσ' στη μέση της αγοράς και της πόλης είναι πολύ χειρότερα και καθόλου φυσικά, δηλαδή κλοπές, συκοφαντίες, άδικες καταγγελίες και ένα σωρό άλλα παρόμοια. Αν ο Διογένης έκλασε ή έχεσε ή έκανε οτιδήποτε άλλο παρόμοιο, καθώς λένε, μέσα στην αγορά, το έκανε για να χτυπήσει την υπεροψία τους και για να τους δείξει πως οι δικές τους πράξεις είναι

πολύ χειρότερες και πιο επικίνδυνες, επειδή η σωματική ανάγκη είναι πράγμα φυσικό, ενώ αυτά που κάνουν εκείνοι είναι, μπορούμε να πούμε, διαστροφή της φύσης. Οι σημερινοί, όμως, μιμητές του Διογένη διάλεξαν τα πιο εύκολα και πιο ανώδυνα, ενώ παραμέλησαν τα καλά. Και εσύ, που θέλεις να θεωρείσαι σοβαρότερος απ' αυτούς, έχεις απομακρυνθεί πολύ από το πνεύμα του Διογένη, γιατί τον θεώρησες αξιολύπητο.

Αν δεν πίστεψες όσα λέγονται για έναν άνθρωπο που όλοι οι Έλληνες της εποχής του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη θαύμαζαν μετά τον Σωκράτη και τον Πυθαγόρα, και είχε για ακροατή τον δάσκαλο του πάνσοφου και τόσο γνωστικού Ζήνωνα - γιατί είναι απίθανο να γελάστηκαν όλοι, αγαπητέ μου, για έναν άνθρωπο που, καθώς τα λες και τον ειρωνεύεσαι, ήταν τόσο αχρείος- θα μπορούσες ίσως να μελετήσεις περισσότερα γι' αυτόν και να τον καταλάβεις καλύτερα. Γιατί ποιος Έλληνας δεν θαύμασε την καρτερία του Διογένη και την αντοχή του στους κόπους, που φανερώνουν την ψυχική του ανωτερότητα; Ο άνθρωπος αυτός κοιμόταν πιο άνετα πάνω σε αχυρένιο στρώμα μέσα στο βαρέλι του απ' ό,τι ο Μεγάλος Βασιλιάς στο μαλακό του κρεβάτι κάτω απ' την ολόχρυση μαρκίζα. Έτρωγε το κριθαρόψωμό του με μεγαλύτερη ευχαρίστηση απ' ό,τι εσύ τρως σήμερα το πλούσιο γεύμα σου. Πλενόταν το καλοκαίρι και άφηνε το σώμα του να στεγνώνει στον αέρα, ενώ εσύ, μέγале φιλόσοφε, μεταχειρίζεσαι πετσέτες για να σκουπιστείς! Μα την αλήθεια, πολύ σου ταιριάζει να τον ειρωνεύεσαι, εσύ που κατατρόπωσες τον Ξέρξη όπως ο Θεμιστοκλής, ή τον Δαρείο όπως ο Αλέξανδρος ο Μακεδόνας! Αν όμως άνοιγες κάποτε και κανένα βιβλίο, όπως εγώ που ασχολούμαι με την πολιτική και με χίλια δυο άλλα, θα γνώριζες πόσο ο Αλέξανδρος, όπως λένε, θαύμαζε την ψυχική ανωτερότητα του Διογένη· εσύ όμως δεν έχεις, πιστεύω, καμιά κλίση σ' αυτά. Και πώς να έχεις; Απέχεις παρασάγγες· εσύ θαυμάζεις κάτι δύστυχες γυναίκες που αγαπούν την πεθαμένη ζωή!*

Αν, λοιπόν, τούτος ο λόγος μου έφερε κάποιο αποτέλεσμα, το όφελος είναι και για τους δυο μας. Αν πάλι δεν κατόρθωσα τίποτα με την αυτοσχέδια ομιλία μου πάνω σε τόσο σοβαρά θέματα, την οποία έγραψα, όπως λέμε, χωρίς να πάρω ανάσα - γιατί αυτή τη δουλειά την έκανα πάρεργο μέσα σε δυο μέρες, πράγμα που γνωρίζουν καλά οι Μούσες ή μάλλον κι εσύ ο ίδιος, επειδή γνωρίζεις καλά τι προηγήθηκε- και πάλι δεν μετανιώ που μίλησα με σεβασμό για τον άνθρωπο εκείνο.

[* Ο Ιουλιανός αφήνει εδώ να εννοηθεί πως οι ψευτοπαδοί του Διογένη κλίνουν στην πραγματικότητα προς τη θρησκευτική ζωή των χριστιανών, που αποφεύγουν τον κόσμο και ζουν κοινοβιακά· ήταν άλλωστε γνωστό ήδη από την εποχή του Λουκιανού, πως οι «Γαλιλαίοι» είχαν πολύ καλές σχέσεις με τους οπαδούς του Κυνισμού.]

Πηγή: «Ιουλιανός - Άπαντα» (Εκδόσεις «Κάκτος»)